

KAZAK TÜRKLERİ'NİN BÜYÜK EDİBİ MIRJAKIP DUVLATULI (1885-1935)

Hayatı ve Mücadelesi

Mirjakıp Duvlatulı, 25 Kasım 1885 tarihinde eski Torgay vilayeti Torgay İlçesi'ne bağlı Sarıkopa Nahiyesi'nin 1 numaralı köyünde doğdu (Bugünkü Kostanay Vilayeti Jankeldi İlçesi'ne bağlı Kızbel Köyü).

Mirjakıp'ın babası Duvlat, eski usul medrese tahsili görmüş; başkasına muhtaç olmayacak kadar mal mülk ve iş sahibi olan; genç yaşta hacca gitmiş; kimseye ziyarı dokunmayan kendi hâlinde mütevekkil bir insandır. Ayakkabı ve mes dikerken eline biz batmış, yarayı önemsemediğinden dolayı kangren olmuş ve 49 yaşında ölmüştür. Böylece üç oğlu ve üç kızı yetim kalmıştır.

Mirjakıp önce köy mollasından ders alır. Fakat kendi ifadesiyle "İki yıl işkence çekmiş, hiçbir şey öğrenememiştir". Bu sebepten babası onu molladan alır ve köy mektebinde Rusça ders okutan mukan Doktabayulı denilen maullime verir.

İki yaşında öksüz, on iki yaşında yetim kalan bu genç yeteneğin eğitim ve öğretimi Askar adlı ağabeyinin omuzlarına kalır. Mirjakıp, 1897 yılında Torgay'daki Rus-Kazak Mektebi'ne girer. Burada beş yıl okuduktan sonra 1902 yılında "köy muallimi" belgesi alır. Böylece köy mekteplerinde çocuk okutmaya başlar.

İki yılı köy mekteplerinde muallimlik yapan Mirjakıp, o sıralarda vatanseverliği, cesâreti, ilmi ve milliyetçiliği ile ünü bütün Kazak ulusu arasında yayılan Ahmet Baytursınuh'nın¹ adımı işitir. Mirjakıp, bu büyük insanla görüşmek maksadı ile Ombı'ya" gider. Ombı Meslek Lisesi'nin muallimi A. Baytursmulı, Mirjakıp'ın her bakımdan rehberi, ustası olur.

Mirjakıp, bir süre sonra A. Baytursmulı ile birlikte Karkaralı'ya gider. Genç şâir burada, önceleri gizli yapılan, sonraları açıktan açığa yapılmaya başlanan Çar aleyhtarı faaliyetlere de katılır. 1905 yılında Çar'a karşı yapılan darbe girişimine, o sırada Karkaralı'da bulunan Mirjakıp da katılmıştır.

Mirjakıp, siyasi mücadeleciliğin ilk derslerini A. Bökeyhanulı ile A. Baytursmulı'dan almıştır. Ombı ve Karkaralı yıllarının bu genç vatansevere kazandırdığı en büyük tecrübe budur. Mirjakıp yine bu seyahati sırasında Kazak Anayasal Demokratik Partisi'nin Oral'daki

Aşur Özdemir

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Ü.

da katılır ve partinin delegesi olarak 1906 yılında Peterburg'a gider.

1907 yılında Peterburg'ta sadece bir sayı çıkabilen "Serke" gazetesinde Mirjakıp'ın "Jastarga"(DUVLATOV, Şıgarlamaları 1991:37) (Gençlere) adlı şiiri yayınlanır. Bu gazetenin çıkarılmayan ikinci sayısında M. Duvlatulı'nın yazdığı "Bizdin Maksatımız"(DUVLATOV, Şıgarlamaları 1991:211) (Bizim Maksatımız) adlı baş makale de vardır. Gazetenin hükümet tarafından kapatılmasının birinci sebebi bu makedir.

Bu olaydan iki yıl sonra çıkan "Oyan Kazak"^v (Uyan Kazak) adlı şiir kitabı toplatılır ve hepsine el konur. Çarlık idaresi tarafından takibata maruz kalan şaire jandarmanın isnat ettiği suç ise, Peterburg'ta yazdığı, fakat yayımlamadığı makedeki fikirleri yaymaya devam etmektir. Şair, Kazaklar arasında baş gösteren içtimâî ayaklanmanın ve hareketin lideri olarak görülür.

Mirjakıp, Ombı, Karkaralı, Oral, Peterburg seyahatından Torgay'a sadece şuurlu, akıllı ve tecrübeli bir siyâsî mücadeleci olarak değil; aynı zamanda güçlü bir şair olarak da döner.

1909 yılında Kazak bozkırını sarsan, harekete geçiren üç kitap yayınlanır: Bunlardan birincisi; yeğeni Kekitay tarafından Peterburg'ta bastırılan Abay'ın^{vi} Bütün şiirleri, ikincisi; Ahmet Baytursınulı'nın Peterburg'ta basılan "Kırık Mısal'^{vii} (Kırık Fabl) adlı kitabı; üçüncüsü ise Mirjakıp Duvlatulı'nın Ufa'da basılan "Oyan Kazak" adlı kitabıdır.

Oyan Kazak kitabı halkın büyük teveccühüne mazhar olduğu için çarlık hükümetini rahatsız eder. Şair, defalarca sorguya çekilir; taciz edilir. Neticede Mirjakıp, Torgay'dan ayrılmak zorunda kalır; Ombı üzerinden Akmolâ vilayetindeki Kızıljar şehrine gider.

Kızıljar'da gözetim altında sürgün hayatı yaşayan Mirjakıp'ın resmî kurum ve kuruluşlarda sürekli ve düzenli çalışma imkânı olmaz. Şehir adliyesindeki tercümanlık görevine ancak yetişebilen şair; özel dersler vererek muallimlik vazifesini de devam ettirir. Kazak çocuklarına Rusça ders okutur. Bu vakitlerde ondan Magjan^{viii} da biraz ders almıştır.

Mirjakıp'ın 1910 yılında "Kerimovlar" matbaasında "Bakıtsız Jamal"^{ix} adlı eseri basılır. Bu eser Kazak Edebiyatı'nda ilk roman olma özelliği-

ne de sahiptir. Konusu halkın hayatından alınmış ve halkın diliyle yazılmış böyle mensur bir eser, Kazak Edebiyatında o vakte kadar yok idi.

Mirjakıp'ın sanat hayatında şiir ile nesir, at başı beraberdir, birbirine eşit bir çizgide gelişir. M. Duvlatulı, birçok gazete ve dergide, özellikle "Aykap"^x dergisinde aralıksız olarak yazı yazar. Bu şekilde gazete yazarlığı yönünü de geliştirmiş olur.

M. Duvlatulı, Kazakistan'ın bütün bölgelerini gezip, halkın hayat şartlarını kendi gözüyle görmek ister. Bu maksatla 1911 yılında Kızıljar'dan Semey vilayetine doğru yola çıkar. Fakat, çar ajanlarının yakın takibe aldığı Mirjakıp, Semey'e girer girmez polis tarafından tutuklanır. Çok kısa bir süre önce, siyâsî suçlu olarak hapsedilip mahkemesiz, soruşturmasız sekiz ay hapiste yatan Ahmet Baytursınulı'nın arkasından Mirjakıp da Semey hapishanesinde bir buçuk yıl yatar.

O vakitlerde Mirjakıp'ın ünü, halk arasında iyice yayılır. Fakat, ünü yayıldığı nisbette de çar hükümetince tehlikeli adam olarak görülür. Basında Mirjakıp'la ilgili haber çıkarmak bile çok büyük bir suç sayılır. Meselâ, Mirjakıp'ın Semey'de tutuklanıp hapse atıldığı haberini veren Aykap dergisi 300 ruble, Vakit gazetesine ise 100 ruble para cezasına çarptırılır. Fakat buna rağmen Aykap dergisi sonraki sayılarında "Aldığımız son malumata göre, Mirjakıp 2.000 ruble kefalet ile serbest bırakıldı" haberini verir. Bu kefalet parasını halk kendi toplayıp jandarmaya teslim etmiştir (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:13). İşte bu bile, halkın kendi bağrından çıkan evladını ne kadar çok sevdiğini, koruyup kolladığını göstermektedir. Artık "Oyan Kazak" nidasını işiten Kazak, uyanmaya başlamıştır.

Hapisten çıkan Mirjakıp, Orınbor'da^{xi} sürgün hayatı yaşayan A. Baytursınulı'nın yanına gider. Kazak ülkesinin gayriresmî olsa bile ilk yayın organı olan "Kazak"^{xii} gazetesini çıkarma çalışmalarına Baytursınulı ile Duvlatulı bu şekilde başlarlar. Gazetenin yazı işleri müdürü A. Baytursınulı'dır; onun yardımcılığı görevini ise M. Duvlatulı yürütmektedir. Tevekkülü tam olan insan, her türlü zorluğa katlanır. Bitmez tükenmez gayret ve sabırla çalışmanın semeresi nihayet alınır: 2 Şubat 1913 tarihinde daha sonraları adı

efsaneleşecek olan Kazak gazetesinin birinci sayısı çıkar. İlk sayısı üç bin tane basılan gazetenin baskı sayısı, bir yıl içinde sekiz bine çıkar.

Mirjakıp, Oyan Kazak'tan sonra yazdığı şiirlerini 1913 yılında Ormbor'da "Azamet"^{xiii} adı altında bastırır. 1914 yılında ise Bakıtsız Jamal'ın Kazan'da ikinci baskısı yapılır. 1915 yılında Oyan Kazak'taki şiirlerini gözden geçirerek Ormbor'da "Terme" adı altında yeniden bastırır. Böylece şairlik ve yazarlıkta ustalaşan Mirjakıp, gazeteciliğini de bu yıllarda geliştirir. Kazak gazetesinin 6 Nisan 1913 tarihli sayısında M. Duvlatulı'nın Abdullah Tokay'ın ölümü üzerine yazdığı makalesi yayınlanır. Yine, 31 Ekim 1915 tarihli Kazak gazetesinde ise folklor araştırmacısı

Ebubekir Diyvay hakkında bazı yeni belge ve bilgi içeren yazısı neşredilir.

1913 yılının başında çıkmaya başlayan Kazak gazetesi, 1917 yılının Mart ayına kadar çıkmaya devam etti. Gazete, 1917 yılının şubat ayında meydana gelen Menşevik ihtilâli zamanında "geçici hükümet" tarafından kapatıldı. Ekim ayında yapılan Bolşevik ihtilâline karşı olduğu için de bir daha çıkmadı.

Bütün Türkistan'ın ümidi olan bir kurtuluş ışı-ğı olarak görülen Alaş Partisi'nin^{vi} kapatılıp dağıtılması da bu devre rastlar.

Ekim ihtilâline karşı çıkan Alaşorda, komünistlerle silahlı mücadeleye başlar. Çünkü Alaşorda'nın ileri gelenleri, bu ihtilâlin getirip götürceklerini çok iyi biliyorlardı. Bolşeviklere karşı mücadele eden Alaşordacılar'dan biri de Mirjakıp'tır. Halk arasında gezerek bizzat asker, erzak ve silah toplayan Mirjakıp, silahlı mücadeleye girer. Fakat Alaşorda liderlerinin çoğunun "dostluk, eşitlik, müstakillik" sloganına inanarak Komünist Sovyet Hükümeti tarafına geçtiğini gören Mirjakıp da Atbasar denen mevkide askerlerini dağıtır ve halkın arasına karışır. Daha sonraları sovyet hükümeti tarafına geçmek zorunda kalan şair, halkının geleceği, istiklâli ve hürriyeti için hizmet eder. Sosyalizm için gece gündüz çalışır. Fakat birçok Kazak aydını gibi o da komünistlere ve Ruslara inanmakla ne kadar büyük bir hata ettiğini daha sonra anlayacaktır.

İhtilâldan sonra bir süre sessiz kalan Mirjakıp, 1920 yılında Taşkent'e gider. Burada Türkistan Cumhuriyeti'nin yayın organı olan Ak

Jol gazetesinde çalışmaya başlar. Fakat, eski Alaş Partisi'nin liderlerinden biri olduğu için burada pek sevilmez. Kökşetav'da bulunan ailesini alarak Semey'e gider. 1921 yılında Semey adliyesinde hâkim olarak çalışmaya başlar. 1922 yılında ise tutuklanır. Böylece on bir yıl evvel çarlık devrinde bir buçuk yıl yattığı Semey hapishanesine tekrar düşer. Fakat, bu sefer hapishanede çok tutulmaz. Kendisi gibi tutuklu olan A. Bökeyhanulı ile birlikte hapishaneden çıkarılır ve Ormbor'a gönderilirler. O vakitlerde Kazak Vilayet Parti Komitesi'nin ikinci sekreteri olarak görev yapan S. Kojanlı^{xvii}, Moskova'daki Milletler Meselesi Komitesi'ne telgraf çekerek M. Duvlatulı ile A. Bökeyhanulı hakkında yapılacak işlemi sorar. Cevabı telgraftaki "serbest bırakın" emrine dayanılarak Bökeyhanulı ile Duvlatulı serbest bırakılırlar. Bundan sonra Mirjakıp, Ormbor'daki Kazak Eğitim Enstitüsü'nde hoca olarak göreve başlar. Burada 1922 yılından 1926 yılına kadar çalışır. Hoca olarak hizmet ettiği bu dört yıl ile Kazak Devlet Matbaası'nda bölüm şefi ve "Enbekşi Kazak" (Emekçi Kazak) gazetesinde yazı işleri müdürü yardımcısı olarak çalıştığı yıllar, Mirjakıp'ın en verimli yılları olmuştur.

1922 yılında Mirjakıp, iki bölümden oluşan "Esep Kuralı"nı (Hesap Kitabı) yazmış ve Taşkent'te bastırmıştır. Yine bu yıllarda Ormbor'da "Balkiya" adlı dört perdelik bir piyes yazmıştır. Bu oyun, o senelerde Kazakistan'ın başkenti olan Ormbor'da sahnelenmiştir. Çok başarılı olan bu eser, Kazak tiyatrosu için bir dönüm noktası sayılmıştır.

1924 Ormbor'da iki yıllık "Kıyragat Kitabı" (Okuma Kitabı) basıldı. Esep Kuralı, Kızılorda'da ikinci baskısını yaptı. 1925 yılında Lenin'in "Jana Ünem Sayasatı" (Yem Tasarruf Siyaseti), "1905 Jıl Tönkerisi" (1905 Yılı İhtilâli) adlı kitapları ile G. Zinovyev'in "Reseylik Kommunistik Partiyannın Tariyhı" (Rusya Komünist Partisi'nin Tarihi) adlı kitabı Kazakça'ya tercüme edildi. Bu kitaplar, Ormbor ve Kızılorda'da basıldı. Mirjakıp bunlardan başka, "Körsetkiş" adlı oldukça geniş bibliyografik bir eser hazırladı. Bu kitabını da 1926 yılında Kızılorda'da bastırıldı. Kızıl Kazakistan gazetesinin altıncı sayısında (1921) "Men de Azatpın, Senh de Azat" (Ben de Hürüm, Sen de Hürsün) makalesi yayınlandı. Bu makale, o devrin

hayatını ve olaylarını çok iyi yansıtan özgün bir belge niteliğindedir.

Saken Seyfullah'ın^{xviii} "Kazak Ziyalıları Hakkında" (Kazak Aydınları Hakkında) adlı makalesinde ifade ettiği şu fikirler çok önemlidir: "Kazak aydınları arasında ihtilâl, millî eşitlik ve bağımsızlık fikri 1905 yılından itibaren gelişmeye başladı. Yeni yeni uyanmaya başlayan Kazak aydınlarını fikrî yönden besleyen ise A. Bökeyhanulı, M. Duvlatulı ve A. Baytursınulı oldu".

Kazak gazetesinin 11 Temmuz 1917 tarihli sayısında M. Duvlatulı şöyle demektedir: "Okuyucular bilirler. Uyan Kazak adlı kitabımı eski hükümet bir ışık olarak gördü ve "Kazak uyanır" diye korktu. 1911 yılında beni mahkemeye verdiler. Bu sebepten bir buçuk yıl kadar hapiste yattım. Hükümet, Uyan Kazak'ın halk arasında yayılmasını önlemek için karar çıkardı".

Bu konu ile ilgili önemli bazı bilgileri müellifin, Lazarov Doğu Dilleri Enstitüsü hocalarından Prof. V. Gordlevskiy'e yazdığı 6 Nisan 1914 tarihli mektupta da bulmak mümkündür. Ayrıca, hükümet ajanlarının gizli raporlarında da M. Duvlatulıya ilgili çok ilginç olaylara rastlanmaktadır.

Sanatının zirvesindeki Mirjakıp Duvlatulı da Lenin'in ölümünden sonra iktidarı ele geçiren Stalin'in zulüm, zorbalık ve haksızlık ağına takılmaktan kurtulamadı. Eski defterler tekrar karıştırılmaya başlandı. Bir grup Kazak aydını ile beraber 1926 yılının Aralık ayında tutuklandı. 1930 yılından önce kurşuna dizilerek idam cezasına çarptırıldı. Daha sonra bu ceza, on yıl hapis cezasına çevrildi. Mirjakıp, elli yaşını doldurmasına bir ay kala 5 Ekim 1935 tarihinde Beyaz Deniz-Baltık Kanalı kıyısındaki Sosnovets'te bir kampın revirinde vefat etti. Ölüm sebebi ise ağır hastalık olarak kayıtlara geçti. Böylece bu asil insan, haksız yere çarptırıldığı on yıllık hapis cezasını doldurmadan zulüm ve baskı altında hayata gözlerini yumdu.

Mirjakıp Duvlatulı'nın suçunu yeniden ele alıp araştıran Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti baş savcısı, 27 Ekim 1988 tarihinde merhumun suçsuz olduğunu açıkladı. Buna dayanarak Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yargıtayı da 4 Kasım 1988 tarihli kararı ile Mirjakıp Duvlatulı'nın itibarını iade etti.

Sanatı ve Edebî Kişiliği

a. Kazak Edebiyatında İlk Roman

Kazak şiirinin sultanı Abay'dır. Kazak edebiyatında ilk romanın müellifi ise Mirjakıp'tır. Bu durum yazarı, Kazak nesrinin temelinde ilk harcı koyanların arasına katar.

Bakıtsız Jamal (Bahtsız Cemâl) romanının konusu kısaca şöyledir: Romanın baş kahramanı Jamal'dır. Jamal'ın babası sert ve kaba biri insan olan Sersenbay, anası ise nazik ve akıllı bir kadın olan Şolpan'dır. Jamal'ın babasının zoruyla evlendiği kocası ise Juman'dır. Yazarın Juman'a uygun gördüğü sıfatlar "kel, kötü" sıfatlarıdır. Juman'ın babası kurt tabiatlı, merhametsiz köy idârecisi Bayjan'dır. Jamal'ın sevdiği gencin adı da Galiy (Ali)'dir.

Jamal ile Galiy, herkesin sevdiği bir çifttir. Romanda bu iki genç, çok sevimli, birbirine çok yaraşan gençler olarak verilmiştir.

Galiy (Ali), Jamal'ı alıp kaçar ve şehirdeki merhametli Tatar tüccar Patiyhullah'ın (Fethullah) evine saklanır. İki genç bu evde bir süre kalırlar. Galiy daha sonra Jamal'ı da alarak uzak bir yerde oturan dayısının yanına gider. Delikanlı burada aniden hastalanarak ölür. Sevgilisini kaybeden ve evsiz barksız kalan Jamal, kocasının evine dönmek zorunda kalır. Genç kız "Ateşe atsanız da gam yemem, ölüme bile razıyım; tek kalbimde Galiy kalsın yeter bana" der. Her türlü baskıya katlanmaya hazırdır. Fakat, Jamal'ı kocası kovar, babası da kabul etmez. Artık sabrı ve tahammül gücü tükenen Jamal, bir kış günü ata biner ve Fethullah'tan yardım istemek maksadıyla yola çıkar. Genç kız, karda tipide yolunu şaşırır ve bozkırın ortasında donarak ölür.

Bakıtsız Jamal aslında bir roman hacmine sahip değildir. Eser, elli sayfalık bir uzun hikâyeye görünümü arz eder. Ancak, hacmi küçük olmasına rağmen bu eserin konusu çok önemlidir. Romanda öncelikle bozkırlara yayılmış Kazak ulusunu görürüz. Yazar, bu geniş bozkırın büyük bir resmini çizerek, buradaki irili ufaklı avıllardaki (köylerdeki) insanları ve bu köylerin içtimaî hayatını gözler önüne serer.

Eserde "bahtsız" olarak vasıflandırılan Jamal, küçük yaşta köy mollasından okuma yazma öğrenmiş, güzel, akıllı, biraz şairliği de olan bir kızdır. Mirjakıp, Jamal tiplmesiyle o devirde yeni

yeni uyanmaya başlayan "Kazak kadını" vermeyi amaçlamıştır. Jamal'ın gözünü açar açmaz karşısında gördüğü, sevdiği delikanlı olan Galiy de Mirjakıp'ın idealindeki Kazak gencidir.

On dört kıtalık bir şiirle başlayan Bakıtsız Jamal eseri, ileriki sayfalarda nazım-nesir karışık bir halk hikâyesi görüntüsü verir. Bu yönü itibarıyla ve anlatım üslubuyla roman tekniğine pek uymayan eser, Kazak Edebiyatı'nda "ilk" olması bakımından önemlidir.

b. Şairliği ve Şiirleri

Mirjakıp'ın edebî kişiliğinin esas yönünü şairliği oluşturur. Onun şiiri, bir dava şiiridir, mücâdelesinin temel vâsıtası da şiirdir.

Şairin Bolşevik ihtilâlinden sekiz yıl önce çıkan ilk şiir kitabının vermek istediği mesaj ve şiirlerin teması "Oyan Kazak" (Oyan Kazak) isminden de açıkça anlaşılmaktadır. Mirjakıp, vermek istediği mesajı daha kitabın ilk dördlüğünde ortaya koymuştur.

*Gözünü aç, uyan Kazak, kaldır başını,
Geçirmeden karanlıkta boşuna hayatını.
Yer gitti, din gitti, vaziyetin perişan,
Kazak'ım, değil şimdi yatma zamanı.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:4)*

Rusya'nın sömürgecilik siyaseti, toplumun ilim ve sanattan mahrum kalışı, hayat şartlarının her geçen gün kötüleşmesi gibi birçok önemli mesele bu dört mısraya ustalıkla sığdırılmıştır.

Oyan Kazak kitabı kısa bir giriş yazısı ile başlar. Kitabın ilk şiiri olan "Kazak Halkının Burıngı hem Bügingi Hali" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:17) (Kazak Halkının Önceki ve Bugünkü Hâli) adlı şiirinde Mirjakıp, milletin içinde bulunduğu zor şartları anlatarak, halkı düşünüp onun dertlerine çare aramanın, meselelerine çözüm bulmanın, millet için hizmet etmenin her vatandaşın birinci görevi olduğunu ifade eder:

*Şaşırmış karanlıkta dertli Kazak,
Ay doğmaz, gün doğmaz, tan atmaz.
Söndürmezse yangını, gören adam,
Nasil mümkün olacak ayağa kalkmak?!*

"Kazak Halkının Burıngı Magiyşatı" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:21) (Kazak Halkının Eski Maişeti) ve "Kazak Jerleri" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:29) gibi manzumelerde şâir, Kazaklar'ın emniyet içinde yaşadıkları, konup göçtükları devirleri hatırlar; halkının

törelarını, örf ve âdetlerini şiirleştirir. Mirjakıp bunu yaparken eskinin her yönüyle çok iyi olduğu iddiasında değildir; onun eski günlere dönmek gibi bir düşüncesi de yoktur. Şair, eski günleri sadece milletin yaşamış olduğu tarihî bir devir olarak kabul eder. Bu yüzden de kendi yaşadığı devrin meselelerini birinci sıraya koyar. Geçmişî yalnız bir ibret levhası şeklinde takdim eder:

*Hani, bu söylediklerimin hiç biri var mı?
Diye, hakikat dile getirilecek olsa...
Bugün bunları düşünüp halledecek olan
Mevcut mütefekkirlerin ferasetidir.
Okuyan gençlerimiz faydalı olurlar, ancak
Her konuda olursa malumatları.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:22)*

Şair, eski günleri özlemek şöyle dursun, o günlerin gittikçe zayıflayan etkilerini de tenkitçi bir göz ve tahlilî bir düşünce ile mantık terazisine koyar; bugünkü müşkül hâlin önemli bir sebebinin de eski devirlerdeki gamsızlık olduğunu belirtir:

*O vakitlede bizim Kazak'ta birlik yoktu.
Eskisi gibi düşmanları yine çoktu.
Güçlüsü, zayıfı ezer kendine bağlardı,
Evvelki gibi değildi, bela olmuştu.*

*Her yeri talan edip, adam öldürürdü "kahraman" denen,
Sözde kahramanlar fakirin malını yerdî.
Biz bugün böyle olur muyduk,
Halk kendi menfaati için çalışsaydı akıllıca?
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:19)*

Şair, Congar ve Kalmuk istilâlarından bıkan, baskınlardan bitkin düşen; kendi idrecilerinin Rusya'nın oyunu ile birbirine düştüğünü gören ve bu sebepten "Denize düşen, yılana sarılır" fehvâ-sınca Rusya'nın idaresi altına girmek zorunda kalan halkının vaziyetini gözler önüne serer. Fakat, milletin yine de rahata kavuşamadığını, Rusya'nın sömürgeci ve baskıcı idaresi altında ezildiğini; bu karanlık kafesten yegâne yolunun bütün işleri geleceği düşünerek yapmak, ilim ve sanata önem vermek olduğunu belirtir. Aynı fikirleri Mirjakıp, "Tarşılık Hâlimiz Hakkında Az Minejat" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:38) (Müşkil Hâlimiz Hakkında Münacat), "Nasiyhat Gumumiya"(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:61) (Nasiyhat-u Umûmiye) adlarındaki iki uzun şiirinde de ifade eder. Birincisi sekiz bölümden (toplam 114 mısra), ikincisi ise on yedi bölümden (toplam 556 mısra) oluşan bu iki şiiri, şairin şiir anlayışını

ve dünya görüşünü ortaya koyan monologlar olarak da değerlendirilebiliriz:

*Yaş yerine gözümüzden kan gelerek,
Elimizden ata mirası kanunlar gitmiş.
Şeriatın hükmü değil elde,
Adaletle halk yöneten han gitmiş.
Ayak altında kaldı bütün Kazak,
Sâdece öylesine bir ruhu kalmış, can gitmiş.*

*Kim suçlu kendimizden bilmezsek,
Tepemize çıkardık besleyip.
Sülük olup Kazak'ın kanını emdikten sonra,
Ağzına atmasın da ne etsin sezdirip.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:38,40)*

*Nereye gidip gün göreceğiz Alaş'ım?^{xxx}
Bilgelerin müşkil hâline bir çâre bulsun.
Kemiği yok, dişe yumşak geldikten sonra,
Herkes yer bizim Kazak balasını.*

*Az değiliz, altı milyon insanız,
Elhamdülillah, cehle gark olmuşuz!..
Başka övünülecek hiçbir şeyimiz yok,
Bozkırlarda medeniyetten uzak kalmışız.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:42)*

*Bir kere değil, çok söyledim, sanat gerek,
Bu söylediğime halk için de çok mu inanan?
Bu zamanda, dikkat edersen bir huy var:
Doğru söze inanan kişi bulunmaz.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:68)*

Bu şekilde her şeyi bütün çıplaklığı ile gözler önüne seren şâir, ümitsizliğe düşmez. Toplumda ümit meşalesini tutuşturacak, uyanık, şuurlu erler çıkacağına inanır; onlarla birlikte ümidi artar:

*Bin kişiden biri çıkanca lider olarak,
Yüzde biri olsa neticeye ulaşabilen.
Her tayfadan (boy) bir bilen olsa,
O zaman şüphesiz, halka örnek olurlar.
Halkın menfaatini gözetmeler böylece,
İşimize elbette bereket iner.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:68)*

Şair Kazak gençlerini öncelikle dinî ilimleri yâni İslâmiyeti öğrenmeye çağırır. Çünkü İslami ilimler, dünyada ve ahirette mesut olmak için birinci derecede gerekli olan ilimlerdir. İnsan en

azından Kur'an-ı Kerim'i kıraatla okumasını bilmeli; ilmihâl bilgisine sahip olmalı:

*Evvelâ öğrenmen gereken ilim,
Müslümanlıktır, din ilimleridir.
İslamın şartlarını tam olarak bilersen,
Âhirette azık olacak hakikî ilimi bulursun.
Şeriatın emirlerini, yasaklarını;
Fart, vâcip gibi... Bunları iyice anla.
Yazı yazmayı, Türkçe okumayı, Kur'an okumayı,
Kıraat ve kaidesiyle yapmayı öğren.
Az okuyup muallim olarak kalsan,
Mezkur bilgileri çocuklara öğret.
Müderris bilgileri çocuklara öğret.
Müderris yahut büyük âlim olmak istersen,
Şehirdeki âlimedreseye gir.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:66)*

Mırjakıp, ilim öğrenmede ikinci sıraya Rusça'yı koyar. Şairin burada çok gerçekçi hareket ettiğini görüyoruz. Çünkü, Kazaklar o devirde Rusya'nın sömürgesidir. Devlet dili de, ilim ve kültür dili de Rusça'dır. Kazak Türkçesi, henüz bir yazı dili hâline gelememiştir. Buna fırsat verilmemiştir. Bütün Türk ulusları gibi Kazaklar da cahil bırakılmıştır. Cahillikten kurtulmanın, ilim öğrenmenin birinci ve en mühim yolu Rusça öğrenmektir:

*Sana gerekli ikinci ilim Rusça'dır.
Dil bilmen sana gayet faydalıdır.
Bağlı bulunduğun devletin kanunu, nizamı nedir?
Bunu bilersen dünyalığını korursun.
Rusya'nın kanunları kendi dilinde,
Gördün mü bilmeyene ne kadar zordur.
Elbette Rusça olarak çıkarıyor,
Bütün kitap, risâle ve gazeteleri de.*

*Eskiden bizim Kazak korkmuştu,
Çocuklarımız ihtimâl ki bozulur diye,
Hristiyanlaşıp (Rus'a) asker olur diye.
İşin aslını bilmedikten sonra ne yapsın?..
Geç anlayıp her türlü menfaatten mahrum kalması
Toprağını ve suyunu kaybetmesi bu sebepten değil mi?
Bilgeler, düşünürler bir yol bulsalar şimdi bile
Düşmanın diktiği bayrak yere indirilirdi.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:66)*

"Önermen Hasıl Bolgan Nerseler"
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:23)
(Hünerden/Sanattan Hasıl Olan Şeyler) adlı şiirinde şair, ilerlemiş milletlerin hayatlarına dikkati çeker; kendi milletini de onlara ulaşmaya çağırır.

"Önerin Hayık Paydasına Jumsap Jürgen Okıgandarmızga"(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:36) (Hünerini/Sanatını Halkın Yararına Kullanan Okumuşlarımıza) ve "Jigitter" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:56) (Gençler) adlı şiirlerinde öne sürdüğü eğitimle ilgili fikirlerini M. Duvlatah, "Şakirterge" (DUVLATULI, Şıgarlamaları, 1991:101) (Öğrencilere), "Meşit-Medrek Jayında" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:31) (Mescit-Medrese Hakkında), "Kazak Halkına Diniy Bir Vagız" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:33) (Kazak Halkına Dinî Bir Vaaz) adlı şiirlerindeki fikirlerle geliştirerek özgün, yeni pedagojik ilkeler ortaya koyar. Medreselerde ve köy mekteplerinde dinî ilimlerle birlikte müspet ilimlerin ve Rusça'nın da okutulmasını teklif eder.

"Saylav Hakkında" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:25) (Seçim Hakkında) şiirinde Çarlık Rusya'nın sömürgecilik siyâseti tenkit edilir.

"Jesir Dagvaları Hakkında" (DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:49) (Dul Dâvâları Hakkında) adlı şiirde kadın hakları meselesi sosyal bir mesele olarak ele alınır. Bu şiir, daha sonra yazılacak olan Bakıtsız Jamal romanı ile aynı konuyu işler. Şiirde, beşik kertmesi, başlık parası, çok evlilik, ana babanın baskısıyla yapılan evlilikler, ihtiyar insanların çocuk yaştaki kızlara talip olmaları gibi sosyal problemler ele alınır ve tenkit edilir. Bu ters ve yanlış âdetlerin doğurduğu, dulluk, zina, cinâyet, geçimsizlik gibi meseleleri gerçekçi bir üslupla gözler önüne serer. Çok kadınla evliliğe "sünnet" diyerek dinî kılıf bulmaya çalışanlara ise şair şöyle cevap verir:

Yine birisi beş, altı kadın alır,

Eşit davranmadığı için boynunda hakkı kalır.

Bu iş, peygamberimizin sünneti diyerek,

Delil göstererek bir şartın bulur.

Peygamberin çok kadın aldığı doğru,

Hepsinin rızasını aldığı da doğru.

(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:52) -

"Azamat" adlı şiir kitabı hacimce küçük olmasına rağmen, şairin şiire eskisinden daha fazla önem verdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Oyan Kazak'taki açık öğüt, geniş tasvir metodunun yerini, sezgiye, duyguya, sembollere ve tefekküre bıraktığı görülür. Azamat'taki manzumeler, Oyan Kazak'takilere nazaran daha fazla "şiidir". "Taza Bulak" (Temiz Pınar), "Şagım" (Çağım), "Mun" (Üzüntü), "Armanım" (Hayalim), "Sırım" (Sırrım), "Kajıgan Könil" (Yorgun Gönül), "Kiyal" (Hayal), "Tan" (Tan) gibi şiirlerin (DUVLATULI, Şıgarlamalar, 1991) isimleri bile bizi, lirizme doğru alıp götürmektedir. Şairin bu şiirlerinde iç dünyasına, gönlüne yöneldiği görülür.

Fakat, Mirjakıp yine de şiirlerinde sadece kendi üzüntülerini, sevinçlerini ve iç çalkantılarını terennüm etmez. O, bir dava şairidir. Bu yüzden milletin meseleleri, dertleri; sosyal hareketler şiirlerinde kendini hissettirir. Onun şiiri, "milletin sesi" olmaya devam eder. Mesela, Mun şiiri, ilk bakışta şairin kendi üzüntülerini terennüm ediyormuş hissini verir. Halbuki, şiirin ileriki mısralarında şairin kendi derdiyle değil, milletin derdiyle dertlendiğini görürüz:

*Güvensiz başım, faydasız yaşım iste,
Ulaşabilir misin dileğine bu yalan dünyada?
Gözümünden yaş damlayıp, kan akıp dursa da,
"Senin söylediğin doğru " deyip kulak asan var mı?
Öfkelenip, namusuna dikkat eder yiğit az.
Bu ne garip halk, sağır mı olmuş?
Bana ne olursa olsun, senin sadakandır,
Sevgili halkım, kapana düşüp aldanma!
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:96)*

O devirlerde, halkın dilinden düşürmediği, ezberlediği "Şagım" (Çağım) şiiri, Mirjakıp'ın şiirinin de "altın sancağı" olmuştur. Mirjakıp'ın kendisini anlattığı şu şiir, milleti için canını bile vermeye hazır bir mücâhidin portresidir:

*Ben, çukur bir yerde biten alçak bir ağacım,
Meyvesi bol, hârika bir ağaç değilim.
Yarım yongam kalıncaya kadar ben senimim,
Faydalan işine yararsa, Alaş.*

*Damlayarak gözden akan bu soğuk yaş,
Bu taş yüreği ne zaman yumuşatıp eritir?
Kalemde ağlayıp akan siyah boya,
Yazılıp kâğıda sen, fâş et halka.*

*Yürekten ne zaman çıkar bu sapsız ok,
Ruhu haksız yere yakan kor söner mi? I
Yorgun gönlümü bir neşelendirecek,
Yanımda canı acıyan bir adam da yok.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:91)*

"Armanım" (Hayalim/İdealim) şiiri de Şagım şiiri ile aynı konuyu işler. Şiirde aynı dertlerle şairin içinin bir yanardağ gibi kaynadığını görürüz:

*İdealim büyük, cihanı gezemedi yaşıyorum,
Ne var, ne yok; dünyanın hâlini sezemedim.
Zihnim ağır, kolum kısa, yolum dar,
Aradığım maksudumu ele çabucak geçiremeden...*

*Gözüm görse de söylemeye dilim varmaz,
İçim kaynar, artık dayanmamam.
Benim gibi miskin var mı Hakk'ın kulları içinde,
Emeği boşa giden, ücret almadan?..*

*Canım kıymetli, ben bir kurbanım,
Kanım muradımı almaya sebep olsa
Ben müjdesi olayım (ölerek): yaldızı yanıp tâlih
Seni iyileşti diye işitse kulağım!
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:95)*

Kendi sosyal hedefi, siyâsî maksadı; milletinin menfaati, geleceği için her şeyini ortaya koyan mücadeleci şairin şiirinde yukarıdaki gibi yüksek perdeden heyecanlı söyleyişlerin yanında, doğrudan insanın kalbine hitap eden, gönül sazının tellerine bir dokunup, geçen, duygu yükü, yumuşak, lirik terennümler de vardır:

*Güzel kız, herkesin içinden seni buldum,
Gördüm de seyrine doyamadım, gark oldum.
Nazlısın, eğilmiş, altın sorgucusun,
Uykudan yeni uyanmış tabiatın...*

*Alevini söndürecek tek sensin,
Yüreğime sönmeyecek bir ateş yaktın.
Muradı yine senden hâsıl olmalı
Kendine bağladığın zatın...
Güzelim, kadım da sensin, törem de sen,
Gamımı dönüp yine sana şikâyet ettim.
(DUVLATULI, Oyan Kazak, 1991:88)*

Mirjakıp Duvlatulı'nın güçlü şiir mektebinin özellikleri ana hatlarıyla bunlardır.

KAYNAKLAR

BAYTURSİNOV. Ahmet 1991	Ak Jol (Ölender men Terjimeler, Fublistikalık Makalalar Jene Edebiy Zerttev). Almatı,	DUVLATULI Mirjakıp, 1991	Oyan Kazak . Almatı
		1991	Şıgarlamaları Almatı

AÇIKLAMALAR

i. Ahmet Baytursınılı (1873-1938). Şair, yazar, dilci, eğitimci, edebiyat tarihçisi. Alaş Partisi'nin kurucularından. 1938 yılında idam edilmiştir.

ii. Ombı. Şu anda Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunan Ombı şehri. Bu şehir önceleri Kazaklara aitti.

iii. Aliyhan Bökeyhanulı (1870-1937). Kazak aydın ve siyâset adamı. Alaş Partisi'nin kurucularından. 1937 yılında idam edilmiştir.

iv. Oral. Kazakistan'ın kuzey batısında Rusya sınırına yakın şehir. Ruslar bu şehri Uralsk diye isimlendirirler.

v. Oyan Kazak'ın ilk baskısı eski harflerle Ufa'da 1909 yılında Şark matbaasında yapılmıştır. Kiril harfleriyle baskısı için bkz. Mirjakıp Duvlatulı. Oyan Kazak. Almatı, 1991.

vi. Abay (İbrahim) Kunanbayulı (1845-1904): Kazakların en büyük şairi ve Kazak edebî dilinin kurucusu kabul edilir. Şair ve mütefekkindir.

vii. Ahmet Baytursınılı'nın Rus edibi İvan Andreyeviz Kırlov (1768-1844)dan tercüme ettiği manzum fabllar kitabı..

viii. Magjan Jumabayulı (1893-1938). Kazak şairi ve aydını. 1938 yılında kurşuna dizilmiştir.

ix. Kiril harfleriyle baskısı için bkz. Mirjakıp Duvlato. Şıgarmaları. Almatı, 1991, s. 127.

x. Aykap. 1911-1915 yılları arasında Trotsk şehrinde çıkarılan Kazakça dergi. İlk Kazakça dergi olan Aykap 88 sayı çıkabilmiştir. Yazı işleri müdürü tanınmış gazeteci ve yazar Muhammedjan Seralı'dır. M. Duvlatulı da bu derginin yazarlarından. Mirjakıp, Aykap'ta, M.D., M., Argın, Madiyar Alaşulı Azamat imzalarını kullanmıştır. *

xi. Orınbor. Bugün, Rusya Federasyonu içinde bulunan Orenburg şehri. Bu şehir, yirminci yüzyılın başına kadar Kazaklar'ın başkenti idi.

xii. Kazak. Ahmet Baytursınılı ile Mirjakıp Duvlatulı'nın Orınbor'da çıkardıkları Kazakça gazete. İlk sayısı 2 Şubat 1913 tarihinde çıkan gazete 1918 yılında kapatılmıştır.

xiii. Azamat'taki şiirlerin Kiril harfleriyle baskısı için bkz. Mirjakıp Duvlatov. Şıgarmaları. Almatı, 1991, s. 77 ve devamı.

xiv. Abdullah Tokay (1875-1913). Tatar Türklerinin genç yaşta vefat eden meşhur şair ve yazarı.

xv. Ebubekir Diyvay (1856-1932). Folklor araştırmacısı. Kazak halk edebiyatı ürünlerini derleyip, onlarla ilgili araştırma ve inceleme yazıları yazmıştır.

xvi. Alaş Partisi. Alaşorda da denir. 1917 yılında kurulmuş milliyetçi ve bağımsızlık taraftarı parti. Bu parti, bütün Türk boylarını Türkistan Devleti adı altında birleştirmeyi amaçlıyordu. Partide bütün Türk boylarından temsilciler vardı. Zeki Velidî Togan da bu partinin liderlerinden idi. Bütün milliyetçi aydınlar, bu partide toplanmıştı. Parti, Bolşevik ihtilâlinden sonra

komünistlerle silâhlı mücâdeleye girişmiş, başanlı olamamıştır. Parti, Lenin tarafından dağıtılmıştır.

xvii. Sultanbek Kojanulı (1894-1938). Şair, yazar, gazeteci, siyasetçi. Komünizm'e inananlardandı. Hayatı boyunca milletine ve Komünizm'e hizmet için çalıştırıp 1938 yılında birçok aydın gibi idam edildi.

xviii. Saken Seyfullah (1894-1938). Kazak yazar, şairi. Edebiyat tarihçisi, araştırmacı. 1938 yılında idam edilmiştir.

xix. Alaş. Türkistan Türk boylarının genel adı. Bu isim daha çok Kazaklar tarafından kullanılmıştır. Alaş Partisi de bu isme izafeten kurulmuştur.